

Ю. Л. Пшеничний, А. Б. Бардецький

КОМПЛЕКС СПОРУД РАНЬОМОДЕРНОГО ЧАСУ ПІДБОРЕЦЬКОГО МОНАСТИРЯ НА ОСТРОВІ ДУБОВЕЦЬ В ОКОЛИЦІ ДУБНА

Стаття висвітлює результати дослідження об'єктів забудови та планування Свято-Вознесенського жіночого монастиря на острові Дубовець. У ній характеризуються конструктивні особливості відкритих споруд та розглядаються виявлені у них археологічні матеріали. В результаті аналізу розглянутих об'єктів встановлено випадки перепланування, перебудови та ремонтів будівель монастиря, які простежено на конкретних прикладах. Опубліковані матеріали дозволяють відтворити окремі сторінки розвитку архітектурно-планувальної організації комплексу монастиря.

Ключові слова: монастир, споруда, забудова, об'єкт.

Вступ. Дослідження просторово-планувальної структури Дубна передбачає вивчення зв'язку складових частин міста і його околиць з геоморфологічною будовою їхньої території. Найдавніші дубенські монастирі доби князів Острозьких постали на запланированих островах. Природно-географічним чинником, що впливав на це, було розташування міста в середній течії річки Ікви, долина якої тут вирізнялася шириною до 2 км і містила численні острівні останці. Монастирі на них, як в топографічному, так і в соціальному відношенні були значною мірою автономними осередками. Відповідно до природних умов середовища та рівня забезпечення, кожен монастир сформував особливу архітектурно-планувальну організацію свого комплексу. Однак до нашого часу жоден з них не зберігся в повній мірі або й взагалі зник. Не виключенням є Свято-Вознесенський жіночий монастир на острові Дубовець, результатам дослідження забудови і планувальних особливостей якого і присвячені ця стаття і її назва. В 1594 р.

© Ю. Л. ПШЕНИЧНИЙ, А. Б. БАРДЕЦЬКИЙ, 2021

монастир отримав у володіння від князя Василя-Костянтина Острозького село Підборці (Пероговский 1880, с. 1551), внаслідок чого за ним закріпилась ще назва Підборецького.

Підборецький монастир є прикладом пам'ятки, яка тривалий час формувала соціально-релігійний контекст історії Дубна. Як яскравий прояв культури ранньомодерного часу він становить значний інтерес і без археологічного вивчення його решток неможливо буде сповна простежити автентичність міського простору.

Відтворення конструктивно-планувальних особливостей даної пам'ятки на місцевості є одним із найскладніших завдань. Пов'язано це із відсутністю детальних планів монастиря, а ті, що відомі, обмежуються узагальненими позначеннями. Проведені в 2018—2020 рр. археологічні дослідження вперше дають можливість дещо відхилити завісу в цьому питанні. Виявлені в об'єктах монастиря матеріали дозволяють зробити висновки про час їхнього використання та цільове призначення.

Монастир було засновано на необжитому на той час острові і дата його фундації відома з точністю до дня — 8 квітня 1592 р. Відомо, що переселення черниць на острів відбулося 1600 р., коли для них уже було збудовано церкву і житлові будівлі (Księga..., s. 17). Тому з цього часу можна говорити про повноцінне функціонування осередку. Так само точно відома дата припинення існування тут монастиря, яке відбулося 18 листопада 1832 р., коли все його рухоме майно, грошові заощадження і архів були передані Полонському жіночому монастирю (Пероговский 1880, с. 1552).

У 1996 р. археологічну пам'ятку Дубно, урочище «Червоний Пагорб», виявив В. Ткач,

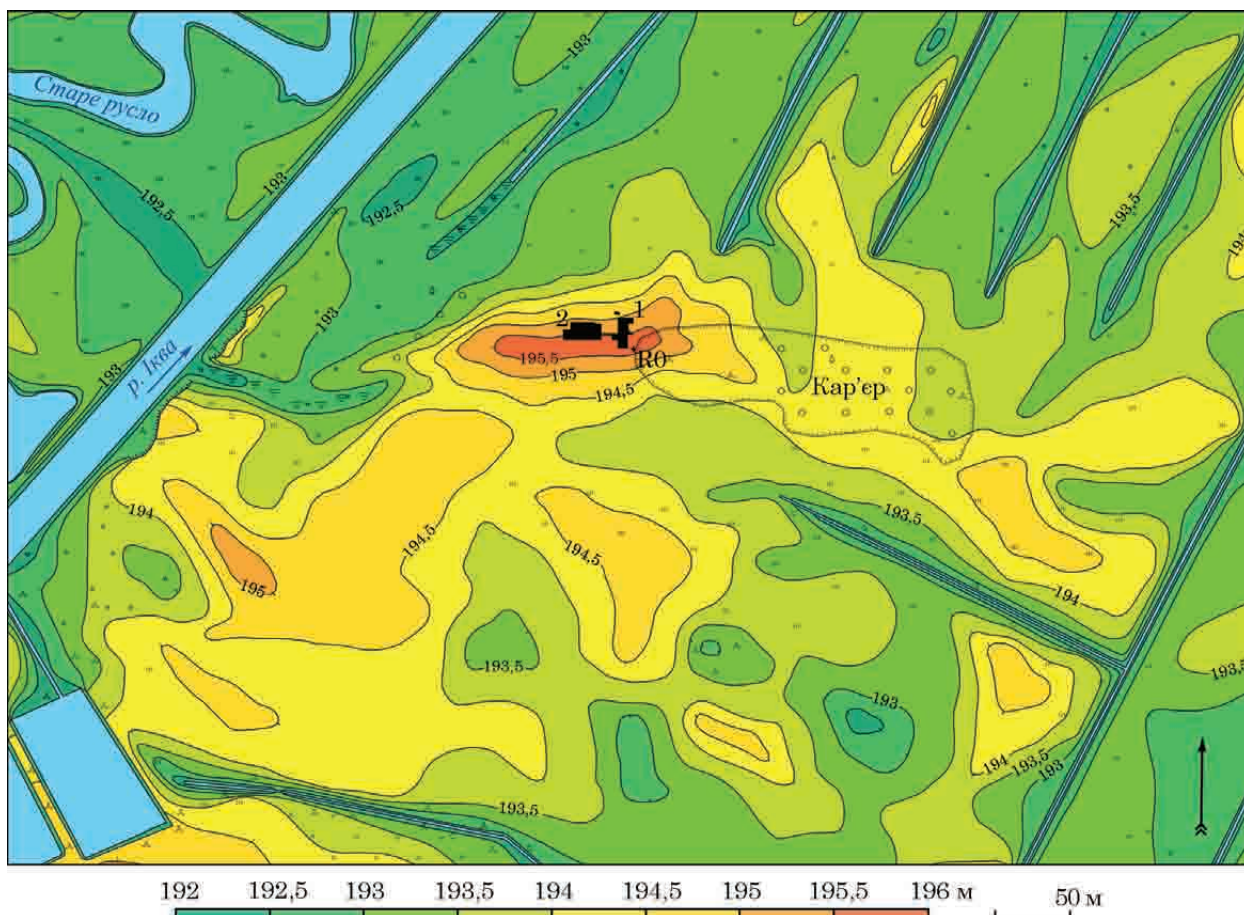

Рис. 1. Гіпсометрична карта урочища Острів Дубовець: 1 — розкоп 1; 2 — розкоп 2

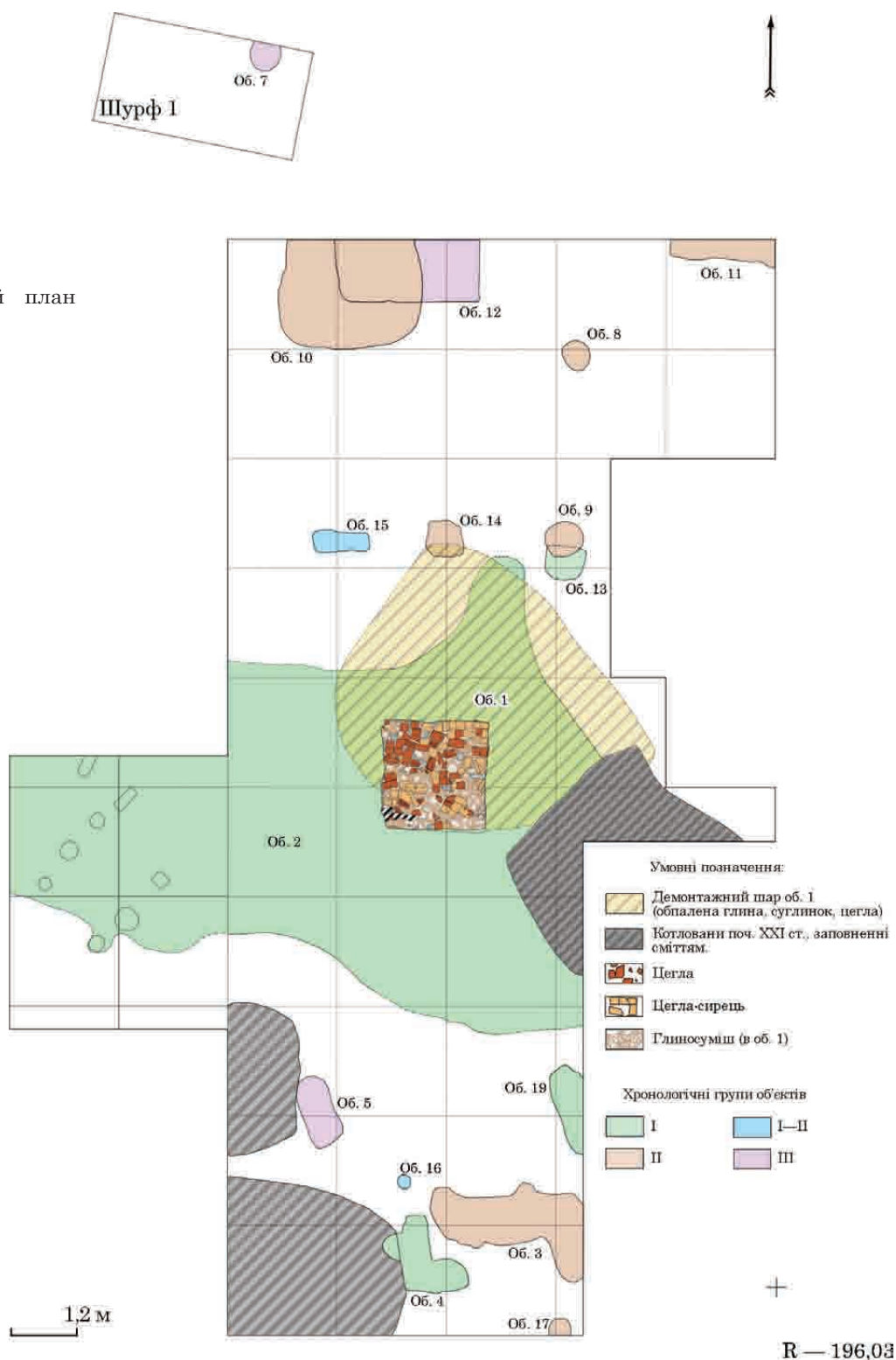
який і пов'язав її з місцем розташування Підборецького монастиря (Прищеп, Ткач 1998, с. 135; Ткач 2001, с. 235). При цьому він співставив розташування урочища із його позначеннями на топографічних картах ХХ ст., на яких воно підписане як острів Дубовець (Ткач 2007, с. 111—112). У 1998 р. тут були проведенні рятівні шурфування під керівництвом В. Д. Гупало (Нурало 1998, с. 223—249). В 2001 р. на пам'ятці було зафіксовано руйнацію несанкціонованими земляними роботами давніх поховань, які належали черницям. На пошкодженій оранкою поверхні регулярно проводились збори підйомного матеріалу, в ході яких було локалізовано ділянки підвищеної концентрації археологічних матеріалів. В. В. Ткач зробив припущення про пов'язаність їх із певними об'єктами монастиря (Ткач 2007, с. 110—115). У 2018 р. на острові було організовано археологічні розкопки, які продовжувалися в 2019—2020 рр. Роботи провела Міжрегіональна громадська наукова організація «Дубенський археологічний осередок» спільно з Державним історико-культурним заповідником м. Дубна за фінансової підтримки Дубенської міської Ради (Пшеничний, Бардецький, Бончковський 2020, с. 174—178; Пшеничний, Бардецький 2020, с. 248—252). Завдяки цим розкопкам вдалося

окреслити просторово-планувальну ситуацію, дослідити конструктивні особливості споруд та побут монастиря.

Розташований у південній околиці Дубна на Сурмицькому ставі острів був звідусіль оточений водою. На це вказується зокрема у фундаційному листі князя Василя Острозького, який надає черницям «на ставі острів весь, названий Дубовець з полем і всім, що має, як його вода кругом обійшла» (Пероговський 1880, с. 1537—1554). Площа пам'ятки становить 7,5 га, з якої близько 1 га зруйновано кар'єром. Значна її територія знищена котлованами для захоронення відходів розташованого поблизу звірогосподарства та шурфами скарбощукачів. Загальна площа відкрита у двох розкопах складала 435,5 м² (рис. 1—3). Стратиграфія в межах розкопів має наступний вигляд: до 0,3 м — орний шар; 0,3—0,8 м — світло-сірий гумусований пісок; нижче 0,8 м — біло-жовтуватий пісок.

Матеріали і методи. *Об'єкт 1.* У розкоп 1 на глибині 0,2 м від денної поверхні відкрито конструкцію кахельної печі, зафіксовану у вигляді вимощення з цегли, перемазаного глиноsumішшю з використанням вапняного розчину. Вимощення мало форму близьку до квадрата, розмірами 1,9 × 2,02 м, і було орієнтоване стінками по сторонах світу (рис. 4; 5:

Рис. 2. Загальний план розкопу 1

7). Для його спорудження використано випалену цеглу «пальчатку», цеглу з гладкою поверхнею і цеглу-сирець. Розміри цегли «пальчатки» становили $20 \times 12,5$ — $13 \times 6,5$ — $8,5$ см, цегли з гладкою поверхнею — 28 — $28,5 \times 14 \times 5,2$ — $6,5$ см, цегли-сирцю — 20×14 — 15×6 — 8 см. У середній частині вимощення цеглу було укладено в два яруси, очевидно, з метою компенсувати западину над давнішим

об'єктом. У вимощенні виявлено фрагмент плінтусової кахлі з червоним кольором кераміки, покритої поливою блідо-зеленого кольору (рис. 6: 1), яка входила в конструкцію самої печі. У ньому знайдено також литовський шеляг короля Яна Казимира 1660-х рр. карбування, який є *terminus post quem* для часу спорудження печі, а ймовірно і самої будівлі, яку вона опалювала. На північ і схід від ви-

моцнення суцільною площею залягав нерегулярний за формою шар потужністю до 0,1 м, який складався з перепаленої глини, суглинку, фрагментів цегли (рис. 4). Він утворився внаслідок демонтажу печі.

Матеріали, зібрані у глиноsumіші вимощення печі та у шарі демонтажної глини, представлені уламками посуду і кахель, скла, залізних виробів. Горщики здебільшого виготовлені із світлої глини, мають вінця

і плічки, оздоблені різноманітними комбінаціями опіски. Покриття поливою присутнє зрідка лише по внутрішній стороні вінця. Профілі вінця горщиків різняться між собою. Серед них наявний тип, що має валикоподібне потовщення нижче середини висоти вінця (рис. 6: 6). Інший тип представлений прямими вінцями, що профільовані під верхнім краєм канавкою або без неї (рис. 6: 2, 3). З внутрішнього боку перехід до плічок у них буває потовщений. Тарілки представлені формами, у яких рівний неорнаментований берег закінчується потовщеним опущеним донизу валикоподібним чи манжетоподібним краєм. Вони виготовлені з кераміки червоного кольору, одна покрита білим ангобом (рис. 6: 10), друга зеленою поливою (рис. 6: 12). Дві тарілки мають береги покриті поливою зеленого і жовто-зеленого кольору і прикрашені рядами коліщаткового ламаного штампуга та хвилястим розчосом. Трапились уламки тарілок, що мають прикрашені опіскою береги, які лише крайковані поливою (рис. 6: 7). Добірка кахель представлена уламками коробчастих кахель, які покриті зеленою поливою та орнаментовані рослинними елементами, зображеннями единорогів (рис. 6: 14, 15). Один фрагмент неполив'яної кахлі містить зображення оленя (рис. 6: 13).

Об'єкт 2. На глибині 0,2—0,25 м від денної поверхні та під вимощенням об'єкта 1 було виявлено заповнення, сформоване ґрунтом сірого кольору, насичене дрібним суглинком, що містив значні включення фрагментів кераміки. Як

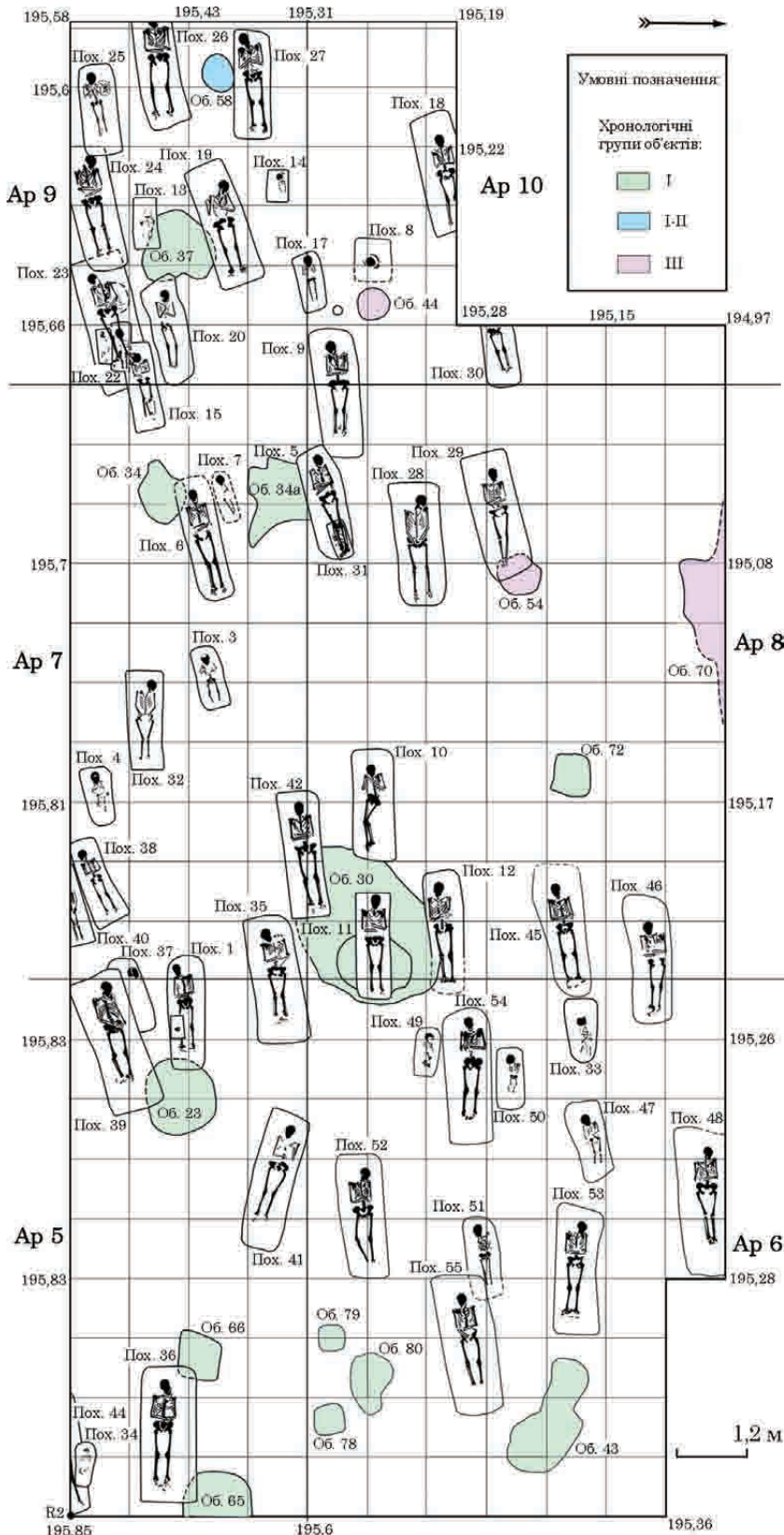

Рис. 3. Загальний план розкопу 2

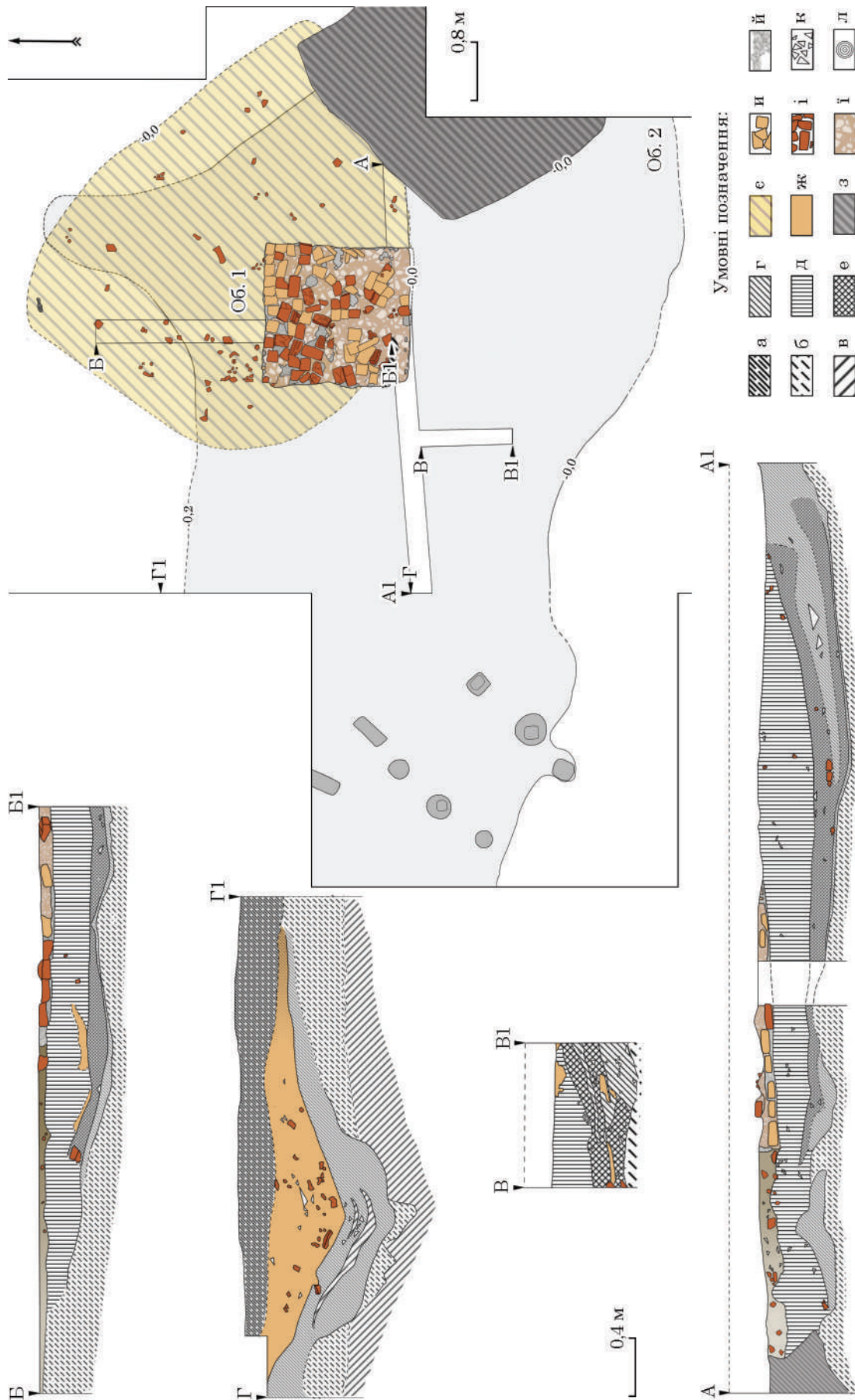

Рис. 4. Об'єкти 1 і 2, план і стратиграфічні перерізи. Умовні позначення: а — орний шар; б — світло-сірий гумусований пісок; в — біло-жовтуватий пісок (материк); г — темно-сірий гумусований пісок; д — сірий ґрунт з домішками суглинку; е — темно-сірий ґрунт насичений вугликами; є — демонтажний шар глини біля об'єкта 1; ж — лесоподібний суглинок; з — ділянки, зруйновані сміттєвими котлованами у кінці ХХ—ХХІ ст.; и — цегла-сирець; і — випалена цегла; й — глиносуміш; й — вапняковий розчин; к — фрагменти кераміки; л — фрагмент дерев'яної колоди

Рис. 5. Об'єкт 2, фото фіксації в ході дослідження: 1 — стратиграфія бровки в секторі 1 (римськими цифрами позначено шари); 2 — сектор 2, зачистка на глибині 0,4 м; 3 — сектор 2, зачистка на глибині 0,3 м; 4, 5 — сектор 1, характер заповнення на глибині 0,4 м; 6 — західний профіль; 7 — об'єкт 1 (вимощення печі) і заповнення об'єкта 2 нижче

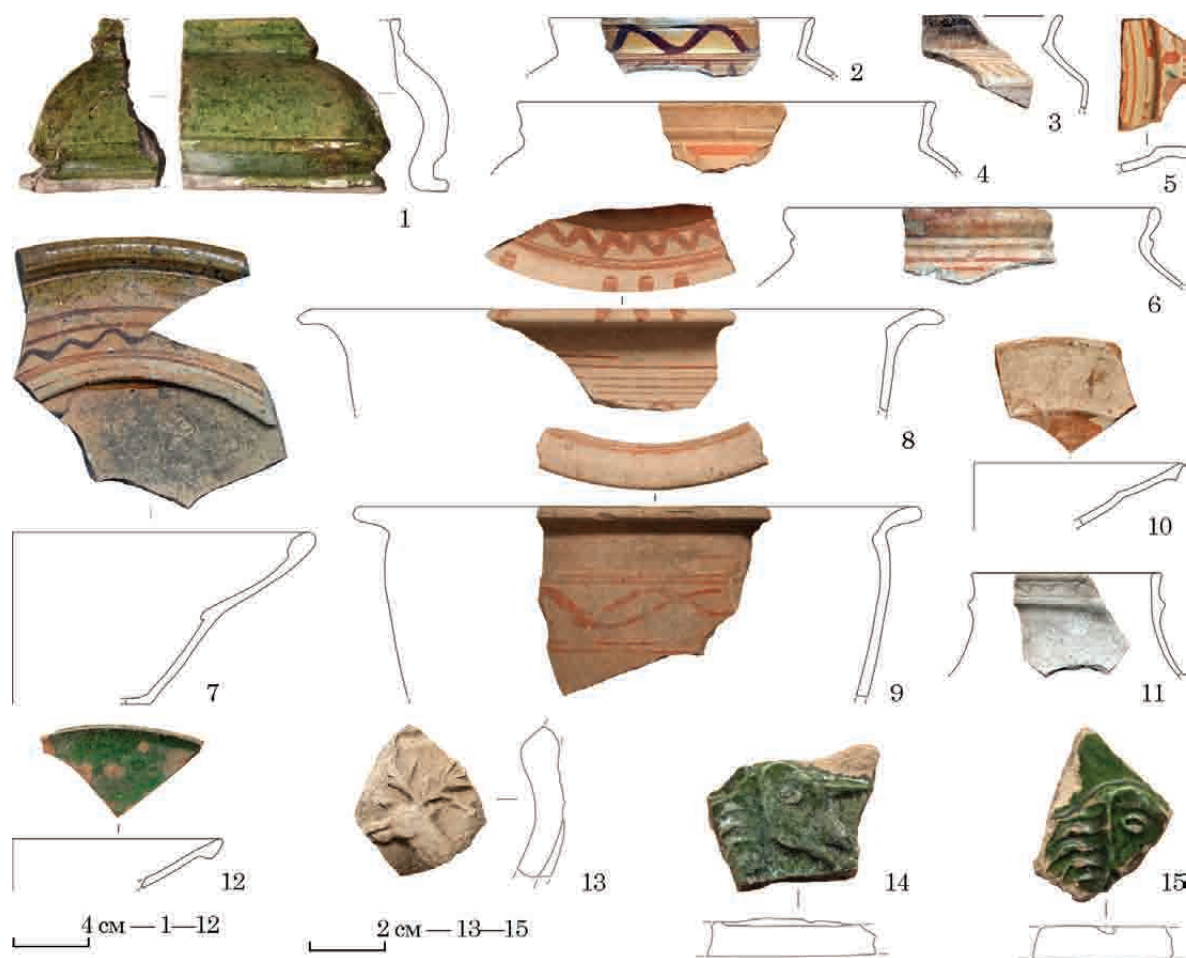

Рис. 6. Об'єкт 1, вибірка знахідок, кераміка

вдалося уточнити в ході робіт 2020 р., відкрита площа об'єкта перевищувала 40 м². Він складався із заглиблень до 0,6 м та рову глибиною 0,9 м, який виходив за межі західної стінки розкопу 1 (рис. 5: 6). В західній частині об'єкта 2 (сектор 4) зафіксовано 6 стовпових ям та пару видовжених прямокутних заглиблень, що є залишками наземної господарської споруди з каркасно-стовповою конструкцією. Східна частина об'єкта значною мірою знищена котлованом для захоронення відходів початку XXI ст. У стратиграфічному розрізі об'єкта виділено IV шари, з яких шар I має значні включення суглинку, шари II і IV — це піщаний ґрунт насичений вугіллям і попелом, а шар III — темно-сірий гумусований пісок (рис. 4; 5: 1).

Основна маса суглинку, що сконцентрована у верхній частині рову (рис. 5: 2, 3) попередньо визначена як рештки демонтованої конструкції печі чи будівлі, що була розташована західніше від розкопу. Це підтверджують також виявленні у зв'язку із суглинком на глибині 0,3 м фрагменти цегли «пальчатки», товщиною 7,5 і 8 см з рештками вапнякового розчину. Всього в об'єкті 2 виявлено 72 тис. 782 рухомі знахідки, більшість з яких це фрагменти посуду, в тому числі розвали кухонних і сто-

лових посудин (рис. 7; 8), а також металеві деталі будівельних конструкцій, кухонні прилади — ножі (рис. 9: 1, 2), деталі одягу (рис. 9: 7—12;), прикраси — кістяні і скляні намистини (рис. 9: 21—28), особисті речі — кістяний гребінець (рис. 9: 19) та велика кількість кухонних відходів (кістки птахів, риб, ссавців). З датуючих знахідок в об'єкті виявлено 4 монети. Це угорський денар короля Фердинанда I Габсбурга 1543 р., литовський дводенарій Сигізмунда Августа 1570 р., коронний шеляг Сигізмунда III 1612 р. та шеляг цього ж короля 1626 р. карбування.

У розкопі 1 відкрито ряд неглибоких ям з яких дві мали видовжену прямокутну форму з округлими кутами (об'єкти 5, 15, 19; рис. 16: 8, 10, 11), одна — Г-подібну форму з округлими кутами (об'єкт 4; рис. 16: 1). Об'єкт 3 складався з двох ям зі звуженим лінзоподібним дном глибиною 0,75 і 0,5 м, з'єднаних ривцем глибиною 0,3 м (рис. 17: 1). У ньому знайдено дві цеглини з пласкою поверхнею, фрагменти керамічного посуду XVIII — початку XIX ст. (рис. 17: 7), велику кількість фрагментів скляного посуду (рис. 17: 2, 3, 5, 6, 8, 9) і віконних шибок, цвяхи, кістки тварин. Поруч з об'єктами 3 і 4 зафіксовано неглибоку ямку (об'єкт 16).

Рис. 7. Об'єкт 2, вибірка тарілок і мисок

Рис. 8. Об'єкт 2, вибірка знахідок: 1—9, 11—14 — кераміка; 10 — скло

Рис. 9. Об'єкт 2, вибірка знахідок: 1, 2, 4, 13–16 — залізо, мідновмісний сплав, дерево; 3, 5, 6, 7–12, 20, 29 — мідновмісний сплав; 17 — кераміка; 18, 19, 21–23 — кістка; 24–28 — скло

Рис. 10. Об'єкт 10: 1 — план; 2 — перерізи стовпових ям; 3—24 — вибірка знахідок: 3, 8, 9, 21, 22, 23, 24 — кераміка; 4, 5, 10—14, 16, 20 — скло; 6, 7 — фаянс; 15 — бурштин; 17—19 — мідновмісний сплав

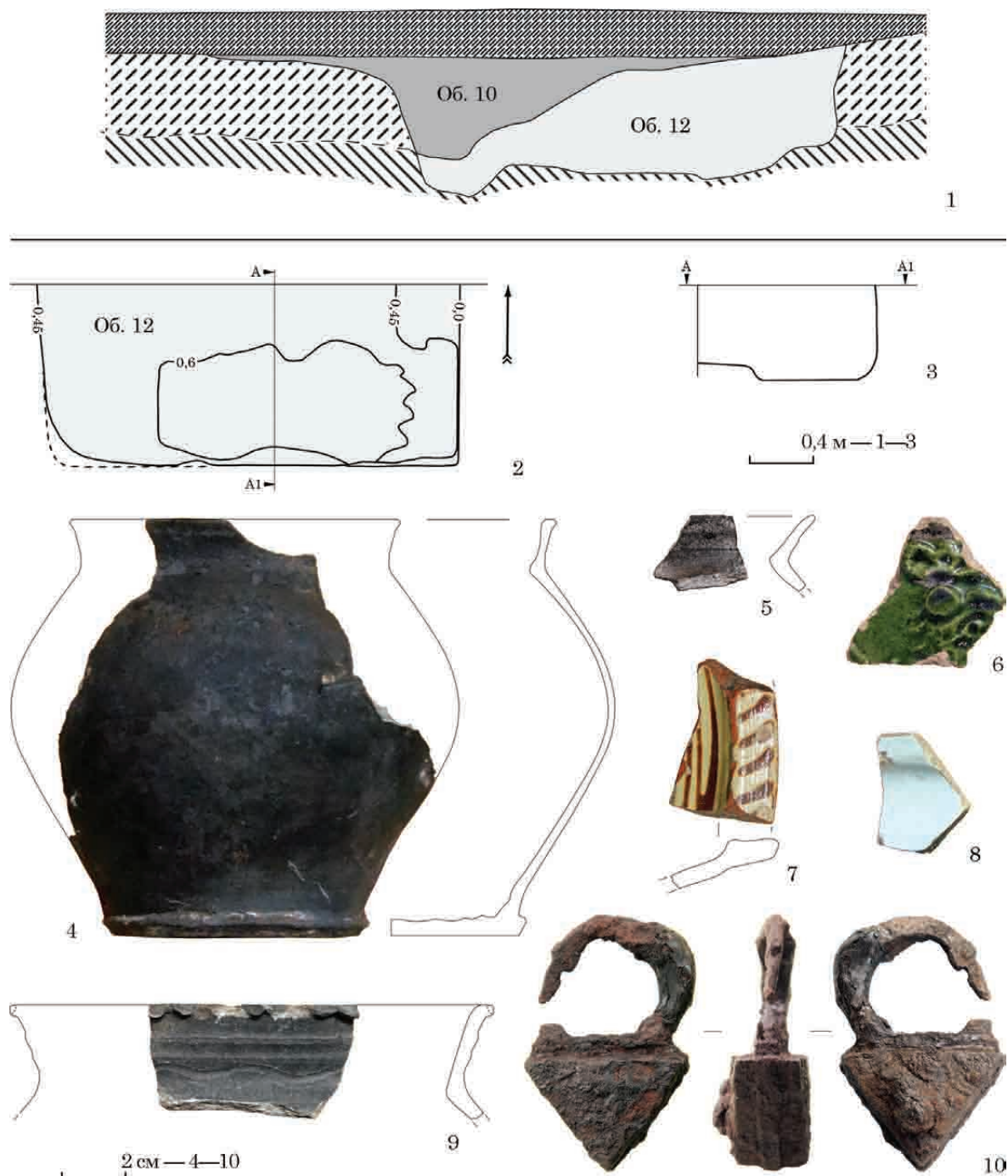

Рис. 11. Об'єкт 12: 1 — стратиграфія залягання об'єктів 10 і 12; 2, 3 — план і переріз; 4—10 — вибірка знахідок: 4—7, 9 — кераміка; 8 — фаянс; 10 — залізо

Об'єкт 9 є ямою округлої форми, яка на рівні виявлення мала розміри $0,7 \times 0,8$ м і приблизно зберігала їх до глибини $0,7$ м. На останній було простежено контури великого стовпа з ограненими сторонами, розмірами $0,3 \times 0,35$ м, до якого прилягав менший стовп, розмірами $0,15 \times 0,13$ м. Слід від великого стовпа нижче ставав загостреним і опущений ще на $0,2$ м глибше, слід від меншого стовпа зникав (рис. 13: 1). Об'єкт 9 перерівав раніше викопану тут близьку за розміром, але чотирикутної форми, яму (об'єкт 13).

Об'єкт 14 частково простежений на глибині $0,3$ м від денної поверхні на тлі зачистки демонтажного шару глини навколо об'єкта 1. За межами глини не простежувався. Повністю верхній контур зафіксовано на глибині $0,7$ м від денної поверхні. На цьому рівні об'єкт мав розміри $0,75 \times 0,8$ м та округлі стінки, які поступово звужувались. Об'єкт був заглиблений на $1,1$ м від рівня виявлення. Посередині в ньому простежено темну чотирикутну пляму від дерев'яного стовпа заповнену вугликами і часточками деревини.

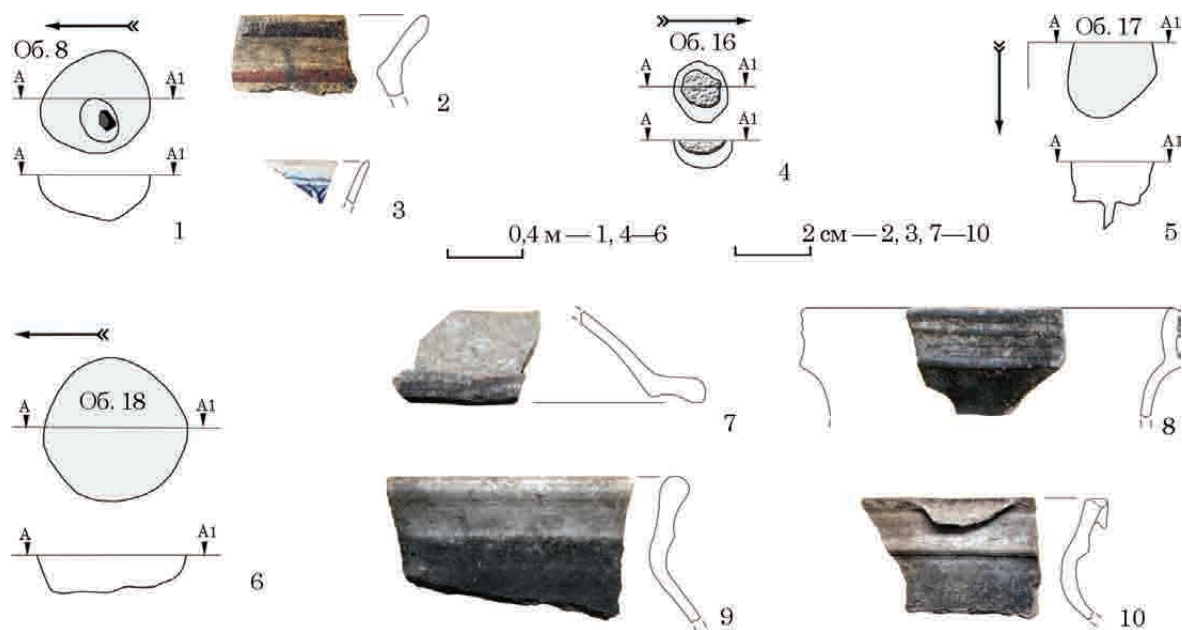

Рис. 12. Матеріали досліджень: 1 — план об'єкта 8; 2, 3 — вибірка знахідок з об'єкта 8; 4 — план об'єкта 16; 5 — план об'єкта 17; 6 — план об'єкта 6; 7—10 — вибірка знахідок з об'єкта 18 (2, 7—10 — кераміка; 3 — фаянс)

Рис. 13. Об'єкти 9 і 13: 1 — план і перерізи; 2—6 — кераміка з об'єкта 9

ни, розмірами $0,3 \times 0,3$ м, що пірамідально звужувалась донизу (рис. 14: 1). Подібно до ситуації в об'єкті 9, біля дна читався слід від додаткового меншого стовпа.

Об'єкт 10 виявлений на глибині 0,3 м від денної поверхні. Це погріб, який мав наближену до прямокутної форму, довжиною 2,6 м, із зафіксованою шириною понад 2 м і глибиною від рівня виявлення 0,6 м (рис. 10: 1; 11: 1). На дні об'єкта зафіксовано 6 пристінних стовпових ям, з яких 4 кутові були парними і включали глибокі ями — від 0,27 до 0,47 м та мілкі — від 0,14 до 0,18 м і мали стратиграфічну послідовність (рис. 10: 2). Простежено,

що давніші стовпи були опущені в прокопані під них ями, але не вбиті глибше в пісок. Тоді як в ході заміни старих кутових стовпів на нові їх опустили у викопаний котлован, а потім вбили глибше в пісок, при цьому не заточуючи. Стовпи у ямах 3 і 5 були поставлені під час цього ремонту вперше. Ще дві невеликі ямки, менше 0,1 м завглибшки, в центральній частині об'єкта можливо є залишками від опорних стовпів допоміжного призначення.

На основі морфологічних і стилістичних характеристик кераміки об'єкт 10 датовано XVIII — початком XIX ст. У заповненні знайде-

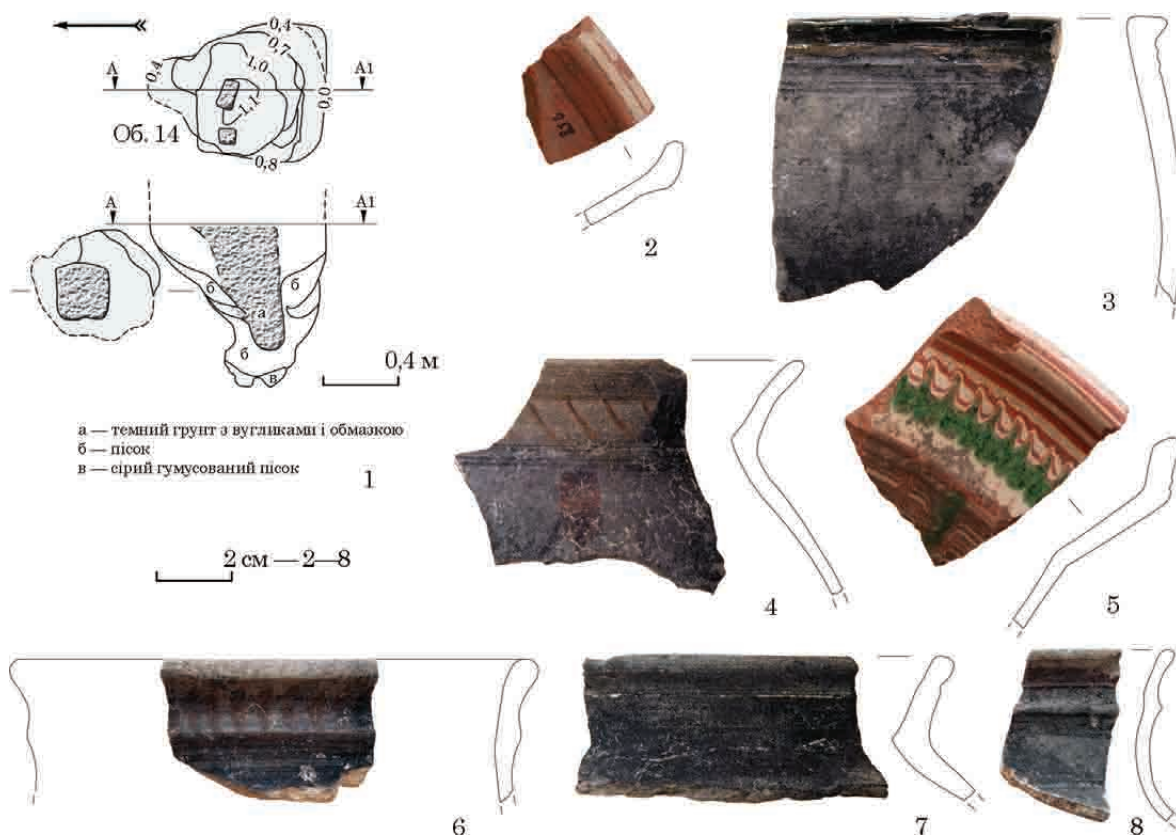

Рис. 14. Об'єкт 14: 1 — план і переріз; 2—8 — кераміка

Рис. 15. Об'єкт 7: 1 — план і переріз; 2—11 — вибірка знахідок (2, 4—11 — кераміка; 3 — мідновмісний сплав)

но також рештки деревини і вуглинка. З індивідуальних предметів знайдено бронзові та залісні шпильки (рис. 10: 17—19), скляні намистини

(рис. 10: 10—15), понад сотню кованих залізних цвяхів, довжиною 3—5 см. Два залісні цвяхи мали покриття мідновмісним сплавом.

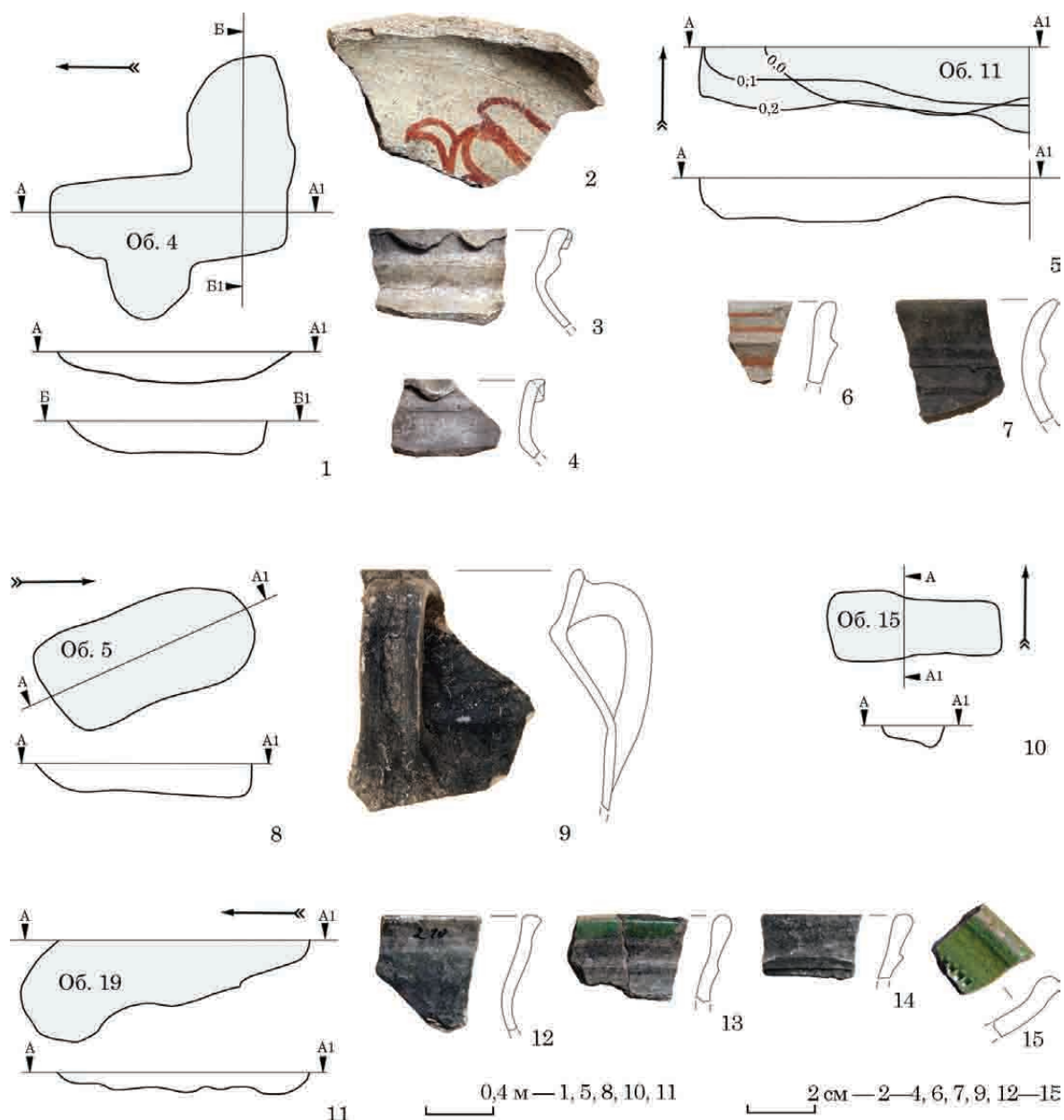

Рис. 16. Матеріали досліджень: 1 — план об'єкта 4; 2—4 — кераміка з об'єкта 4; 5 — план об'єкта 11; 6, 7 — кераміка з об'єкта 11; 8 — план об'єкта 5; 9 — кераміка з об'єкта 5; 10 — план об'єкта 15; 11 — план об'єкта 19; 12—15 — кераміка з об'єкта 19

Об'єкт 12 виявлений на глибині 0,55 м від денної поверхні. Був перерізаний в більшій частині об'єктом 10 (рис. 11: 1). Являв собою котлован споруди чотирикутної форми, заглибленої у пісок на 0,6 м від рівня виявлення, довжиною 2,6 м, із шириною дослідженої частини понад 1,15 м (рис. 11: 2, 3). На дні об'єкта знайдено навісний замок трикутної форми (рис. 11: 10) і фрагмент горщика (з повним профілем) із органічною субстанцією всередині (рис. 11: 4). За керамічним матеріалом (рис. 11: 5—8) датується другою половиною XVII — початком XVIII ст.

Об'єкти 7, 8, 17, 18 — округлі ямки, діаметром 0,25—0,7 м, заглиблені на 0,12—0,45 м від рівня виявлення (рис. 12: 1, 5, 6; 15: 1).

Частина з них була викопана, мабуть, для опорних елементів наземних будівель. Частково було досліджено об'єкт 11, який відкрито у вигляді кутової частини споруди, заглибленої на 0,2 м від рівня виявлення (рис. 16: 5). Похідні з нього фрагменти вінець посуду дозволяють датувати його XVII—XVIII ст. (рис. 16: 6, 7).

У розкоп 2 відкрито групу об'єктів, подібних за формою і характером заповнення. Це об'єкти 23, 30, 34, 37, 43. Вони представлені ямами зі звуженими до дна нерівними стінками або ж півсферичним профілем (об'єкт 23) (рис. 18: 1; 20: 1; 22: 1; 24: 1). Розміри ям коливалися від 1,25 × 1,25 до 2,25 × 2,5 м. Глибина від 0,4 до 1,1 м. Об'єкт 34 був

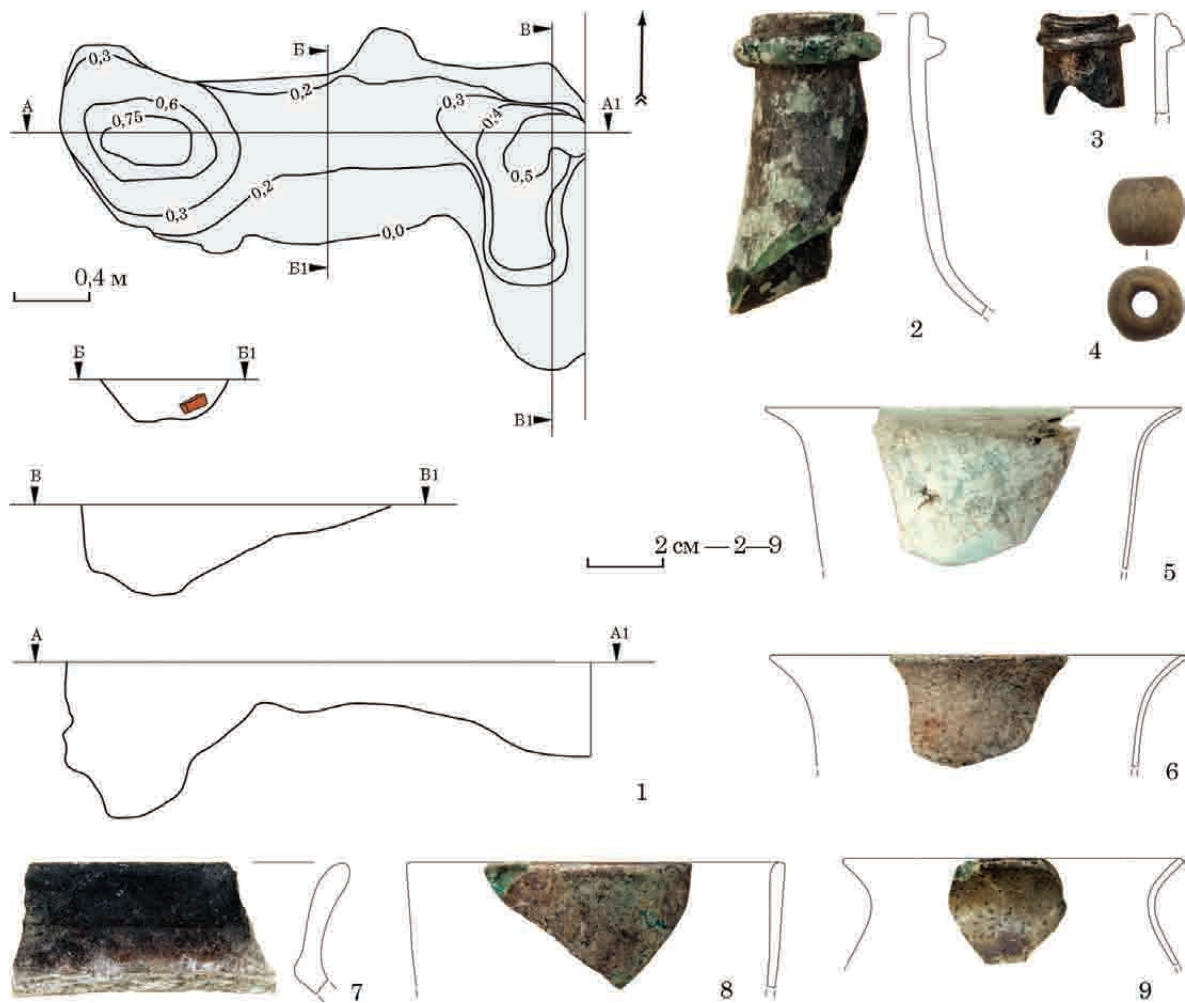

Рис. 17. Об'єкт 3: 1 — план і перерізи; 2—9 — вибірка знахідок (2, 3, 5, 6, 8, 9 — скло; 4 — кістка; 7 — кераміка)

заповнений значною кількістю фрагментів цегли «пальчатки» та цегли-сирцю. Поміж їхніми скупченнями знайдено уламки коробчастих кахель (рис. 20: 1). Об'єкт 23 містив заповнення з ґрунту темно-сірого кольору із значним включенням вуглинок, перепаленої глини, а також фрагментів посуду і кахель. Заповнення об'єкта 37 також включало значною мірою вугілля. Матеріали представлені уламками коробчастих кахель та посуду (рис. 22: 2—6). Значний шар сірого ґрунту, насиченого вугіллям, містив також об'єкт 30. Однак на відміну від попередніх об'єктів, верхній його рівень становив однорідний шар чистого суглинку, товщиною місцями до 0,2 м. Матеріали із не порушеного пізнішими похованнями заповнення представлені переважно посудом та кахлями (рис. 18: 2—14). З нього походить також руків'я ножа, прикрашене фігурними накладками (рис. 19: 1) і аналогічне до ножів, виявлених у розкопі 1 в об'єкті 2, а також коронний шеляг Яна Казимира. Остання знахідка вказує на те, що об'єкт було засипано не раніше 1660-х рр.

Ряд об'єктів, таких, як 44, 54, 58, представлені невеликими ямами, розмірами 0,5—0,55 × 0,65 м і глибиною від 0,2 до 0,5 м. Вони мали округлий в плані контур (рис. 23: 1; 26: 1; 27: 1). Об'єкти 66 та 72 мали розміри 0,85 × 0,7 та 0,7 × 0,65 м, глибину 0,37 та 0,45 м, у плані були близькими до прямокутника (рис. 21: 3; 26: 3). Відрізнявся від попередніх об'єктів 65, який також мав прямокутну форму, але виділявся за розмірами, які становили 1,25 × 1,75 м (рис. 21: 1). Частина його заходила у східну стінку розкопу і не була досліджена.

Об'єкт 70 проявився у вигляді скупчення матеріалів під орним шаром. Вловимі контури заглиблення було зафіксовано нижче. Більша частина об'єкта виходила за межі північної стінки розкопу, а досліджена мала довжину понад 3 м і глибину 0,8 м (рис. 25: 1). В заповненні виявлено велику кількість фрагментів керамічних та скляних виробів (рис. 25: 2—10). Металеві вироби представлені уламком вушка ножиць (рис. 25: 12), виготовлених з мідновмісного сплаву і прикрашених квітковими штампами, уламком

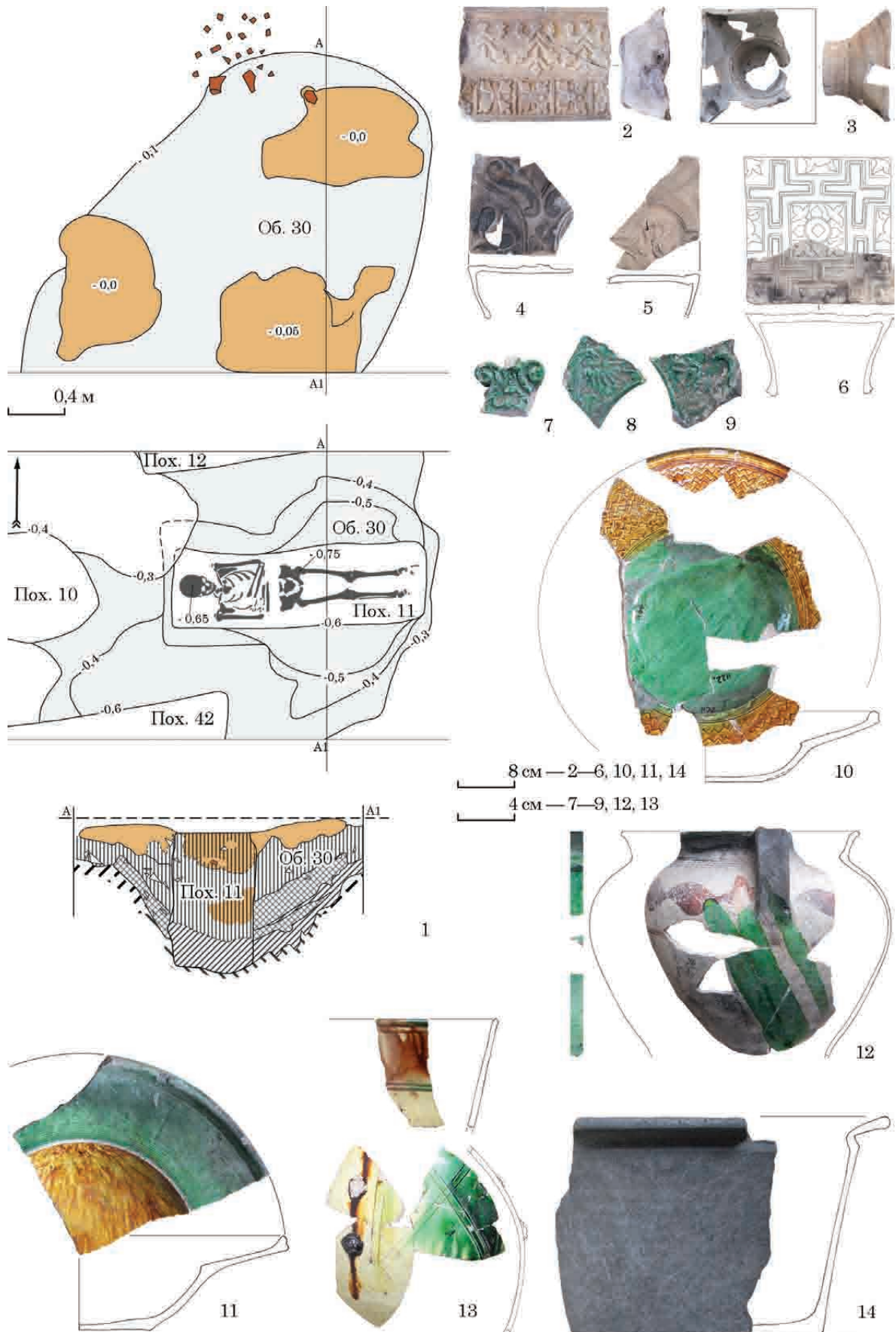

Рис. 18. Об'єкт 30: 1 — план і переріз; 2—4 — кераміка

Рис. 19. Об'єкт 30, вибірка знахідок: 1 — залізо, дерево, мідновмісний сплав; 2—7 — мідновмісний сплав; 8—11 — кістка

руків'я столового або ритуального приладу з декорованим кінцем (рис. 25: 11). Знайдено також три шеляги короля Яна Казимира.

Об'єкти 78—80 відкриті в розкопці 2. З них об'єкт 80 на рівні виявлення мав вигляд округлої витягнутої плями, східний край якої потоншував, розмірами 0,68 × 0,95 м. У вертикальному перерізі об'єкт являв собою яму з нерівними сторонами і округлим дном, завглибшки 0,8 м (рис. 26: 5). В заповненні виявлено фрагменти кераміки періоду існування монастиря.

Об'єкти 78 і 79 мали близьку до прямокутника форму з округлими кутами. Розміри на рівні виявлення складали: об'єкт 78 — 0,4 × 0,4 м; № 79 — 0,45 × 0,45 м. Їхня збережена глибина становила відповідно 0,12 та 0,16 м (рис. 26: 5). В заповненні обох об'єктів виявлено фрагменти посуду, які характерні для першої половини XVII ст.

Обговорення та інтерпретація. Об'єкти, які відносяться до часу існування монастиря, на основі датування матеріальних комплексів розподілено на декілька хронологічних груп. Група I — об'єкти кінця XVI — середини XVII ст.; група II — друга половина XVII — початок XIX ст.; група III — друга половина XVII — початок XVIII ст. Окремі об'єкти зараховано до спільних груп I і II.

Відкритий у розкопці 1 комплекс об'єктів дає можливість реконструювати зміни, що відбулися на цій частині території монастиря. Невдовзі після заснування монастиря тут було влаштовано смітник (об'єкт 2). Зафіксована в секторі 4 група стовпових ям свідчить

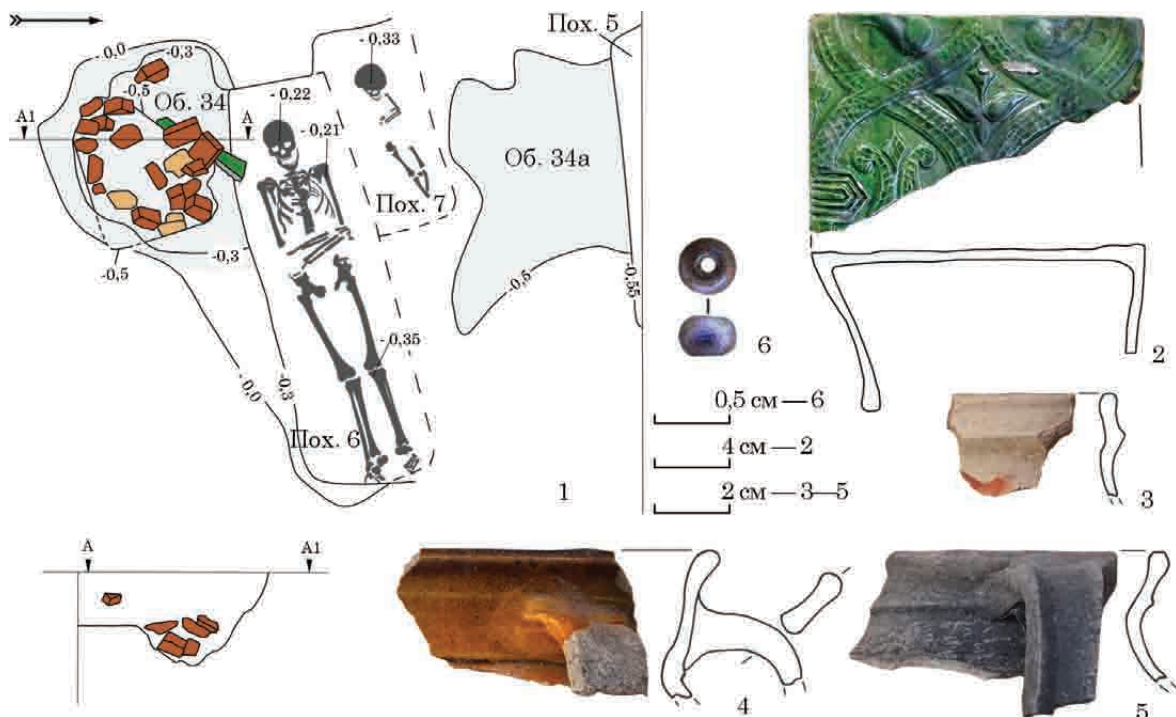

Рис. 20. Об'єкти 34 і 34а: 1 — план, із похованнями 6, 7, переріз об'єкта 34; 2—6 — вибірка знахідок з об'єкта 34 (2—5 — кераміка; 6 — скло)

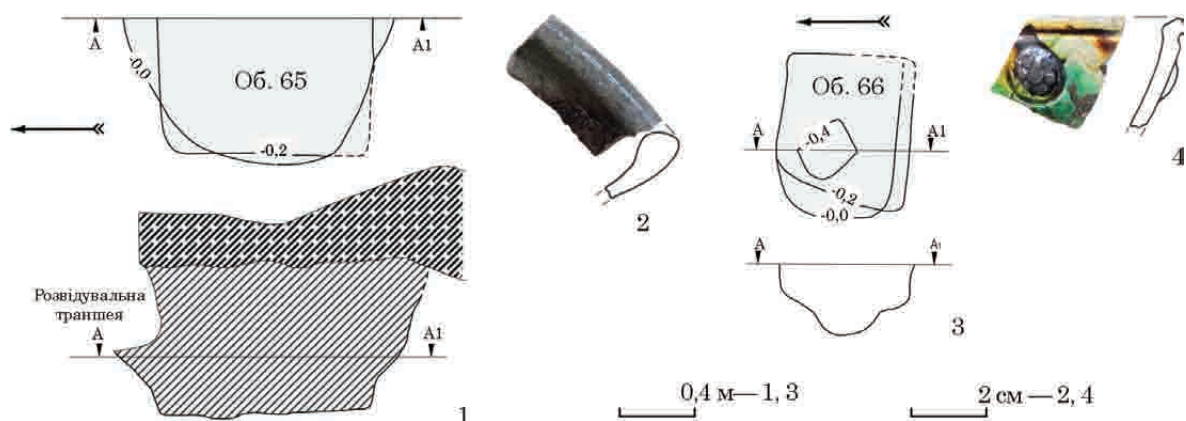

Рис. 21. Матеріали досліджень: 1 — план і переріз об'єкта 65; 2 — кераміка з об'єкта 65; 3 — план і переріз об'єкта 66; 4 — кераміка з об'єкта 66

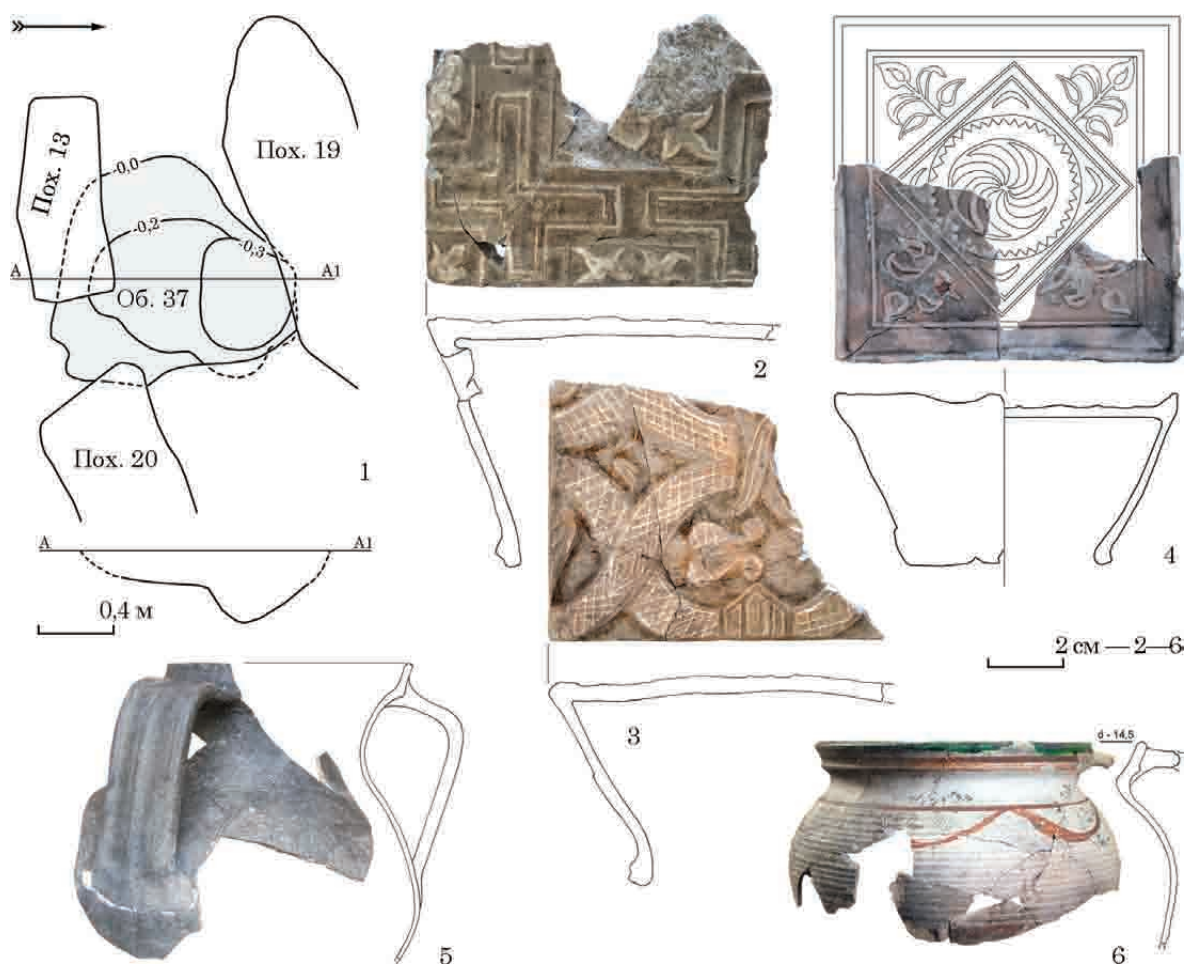

Рис. 22. Об'єкт 37: 1 — план і переріз; 2—6 — кераміка

про розташування тут господарської будівлі легкого типу, яка після того як стала непридатною, також почала закидатися відходами. Вона розташовувалась у цьому місці до утворення об'єкта 2 або ж до етапу його розширення у західному напрямку, що більш вірогідніше. Те, що споруда прийшла в занепад, свідчать значні кути нахилу стовпів у ямах, а також перекриття їхніх контурів шаром І зі значною домішкою суглинку. На смітник потрапляли найрізноманітніші відходи: ре-

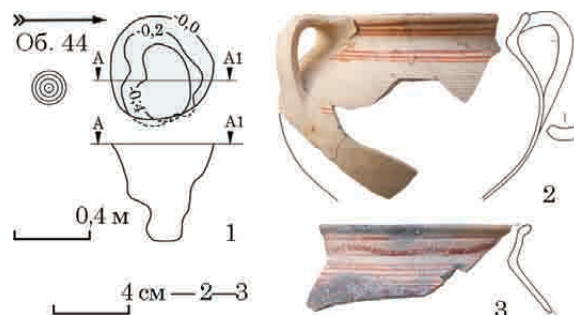

Рис. 23. Об'єкт 44: 1 — план і переріз; 2, 3 — кераміка

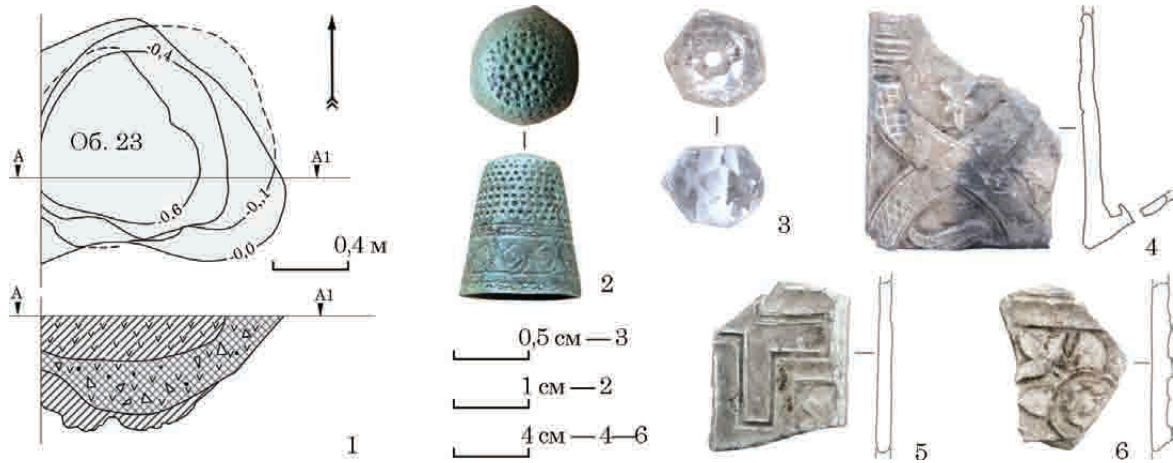

Рис. 24. Об'єкт 23: 1 — план і переріз; 2—6 — вибірка знахідок (2 — мідновмістний сплав; 3 — скло; 4—6 — кераміка)

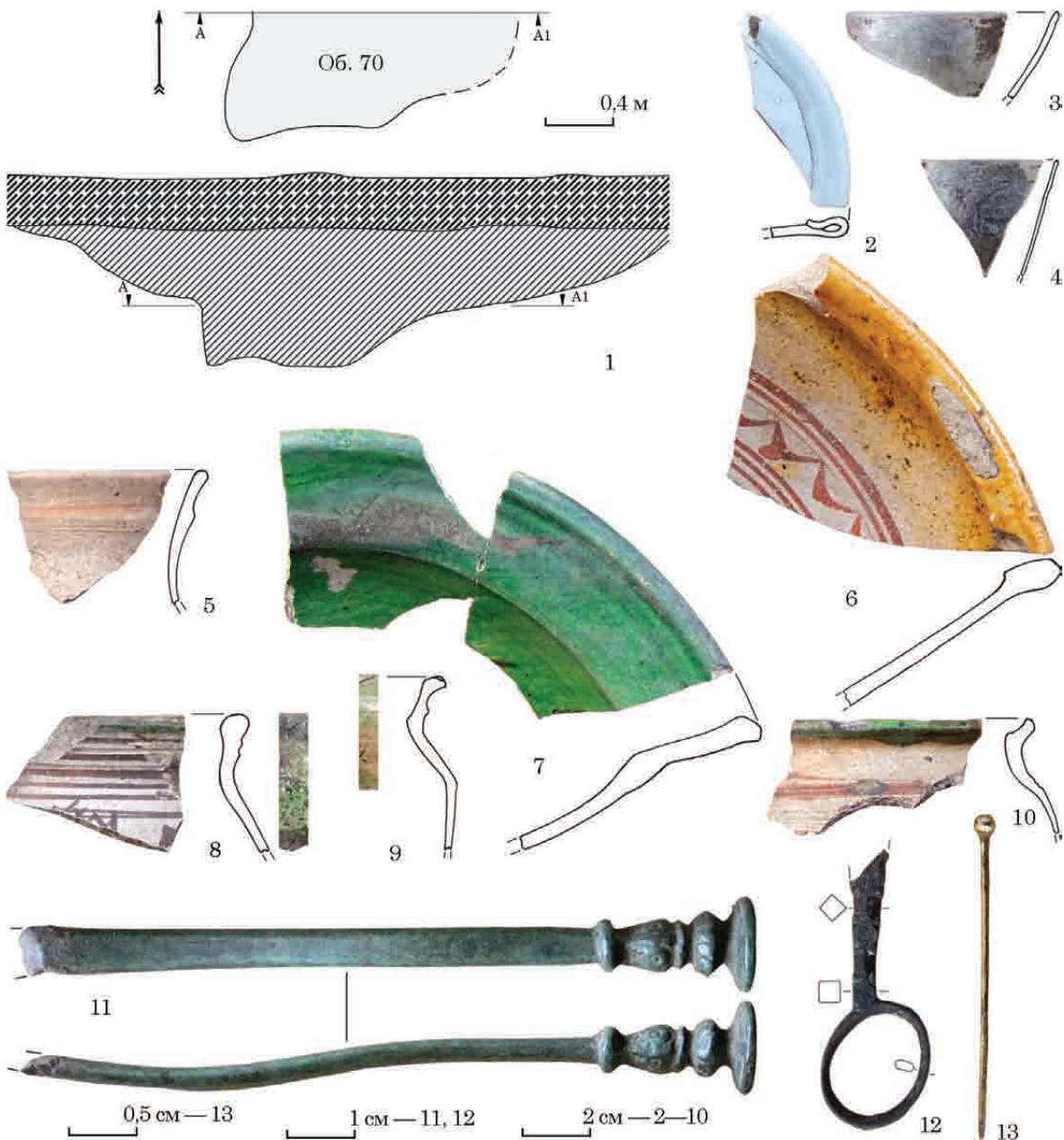

Рис. 25. Об'єкт 70: 1 — план і переріз; 2—13 — вибірка знахідок (2—4 — скло; 5—10 — скло; 11—13 — мідновмістний сплав)

шттки від обробки і споживання харчів, вугілля і зола з печей, побутові знаряддя праці, посуд, елементи будівельних конструкцій, що втратили придатність, деталі одягу. На завершальному етапі у смітник було скинуто значний обсяг суглинку з фрагментами цегли «пальчатки», що зокрема містили вапняний розчин. Ці залишки відходів, пов'язаних, очевидно, з будівельними чи ремонтними роботами в монастирі законсервували частину смітника, який після цього перестав нагромаджуватись. Після завершення цих робіт смітник перестали використовувати.

Для визначення часу існування об'єкта 2 проаналізовано морфологічно-декоративні риси керамічного комплексу і нумізматичні знахідки. В заповненні виявлено велику колекцію столового посуду. Тарілки представлені виробами з світлим черепком, покриті всередині поливою. По берегах вони прикрашені: з допомогою гребінцевої техніки багаторядною хвилькою, гірляндами; ритованими прямими і хвилястими лініями; зигзаговим коліщатковим штампом (рис. 7). Горщики мають витягнуті потоншені, прямі або дещо випуклі назовні вінця з потовщеним верхнім краєм, у яких посередині висоти чи внизу присутній валикоподібний або дзьобоподібний комірець (рис. 8: 4, 12). У ряді випадків такі вінця мають по краю пластичний декор. Значно рідше, ніж вищеописані, трапляються присадкуваті прямі розхилені вінця горщиків, верхній край яких часом пригранений чи означений борозенкою, або ж вінця з профілем у формі валика (рис. 8: 5) чи близьким до трикутника. Столові горщики практично без винятку мають покриття поливою по внутрішній поверхні або крайковані нею вінця. Кухонні екземпляри — морені. Глеки покриті поливою по внутрішній і зовнішній поверхні, оздоблені карбованим штампом у вигляді ламаних і прямих ліній (рис. 8: 1—3). Виявлено індивідуально сформовані та прикрашені екземпляри посуду, такі як білоглиняна макітра, вінце якої карбоване багаторядним ламаним штампом і покрите поливою оранжевого кольору. По верхній частині тулуба макітра прикрашена візерунком описки (рис. 8: 7). Це також невисока столова посудина, циліндричної форми, оздоблена наліпними «малинками», що з'єднані парними ритованими лініями (рис. 8: 9). Цікавим є невеличкий кухоль, покритий з обох сторін світло-зеленою поливою (рис. 8: 6). Ймовірно, з імпортом походження пов'язується маленька тарілочка, розписана глухими емалями бірюзового, жовтого і коричневого кольорів (рис. 8: 13). Знайдено також полив'яні сковорідки (рис. 8: 15), фрагмент підсвічника (рис. 8: 14), оригінальні екземпляри завершальних кахель (рис. 8: 11), скляні посудини (рис. 8: 10). В цілому матеріальний комплекс

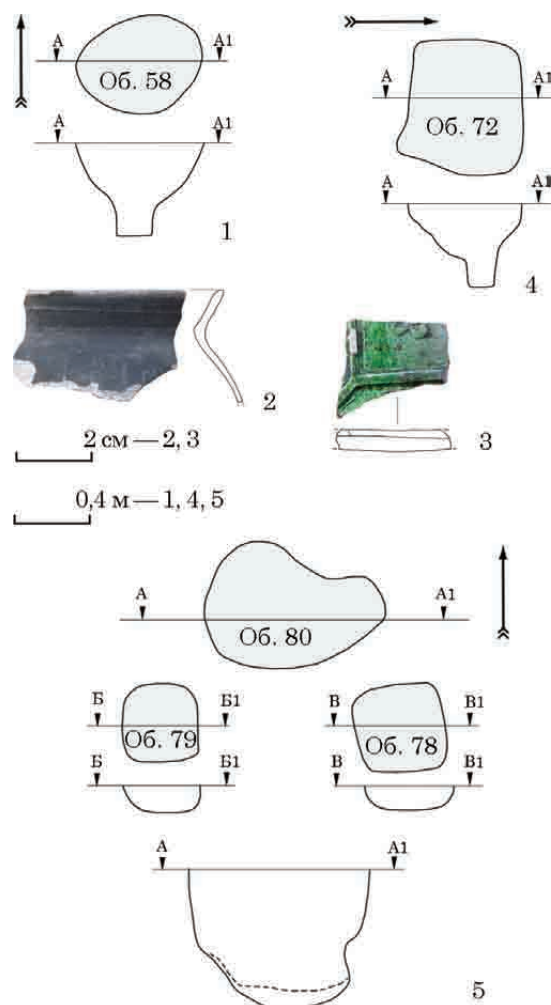

Рис. 26. Матеріали досліджень: 1 — план і переріз об'єкта 58; 2 — кераміка з об'єкта 58; 3 — кераміка з об'єкта 72; 4 — план і переріз об'єкта 72; 5 — плани і перерізи об'єктів 78—80

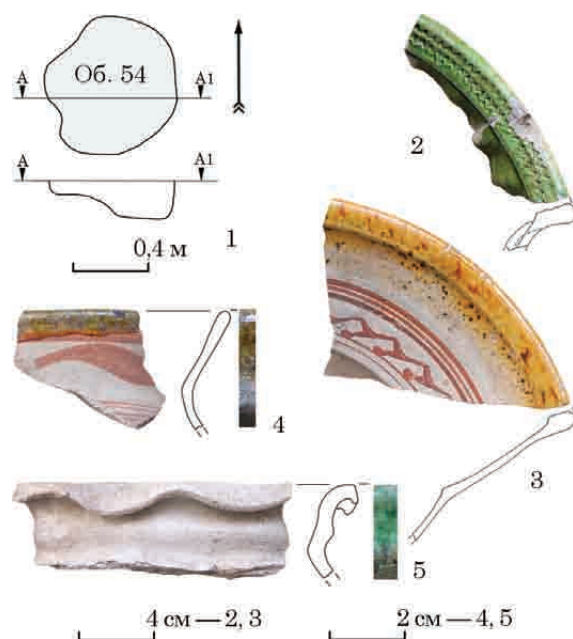

Рис. 27. Об'єкт 54: 1 — план і переріз; 2—5 — кераміка

об'єкта 2 настільки чисельний і розмаїтий, що потребує окремої публікації.

Як найчисельніші та внутрішньо строкаті категорії посуду, тарілки і горщики з об'єкта 2 мають аналогії серед комплексів першої половини XVII ст., досліджені, зокрема, на ділянках м. Дубна (Прищепа, Ткач, Чекурков 2007, с. 14—18; 2009, с. 14—18). Найпізніша монета знайдена у заповненні об'єкта 2 — це шеляг Сигізмунда III 1626 року карбування. Показово, що у ньому не знайдено жодного шеляга короля Яна Казимира 1660-х років — таких частих знахідок в культурному шарі та пізніших об'єктах монастиря. Це дає підстави висловитись за припинення використання смітника до початку карбування чи потрапляння у масовий ужиток цієї монети.

Факт перекриття об'єкта 2 фундаментом печі вказує на розташування пізніше на місці смітника житлової будівлі, у якій дана піч займала, ймовірно, кутову частину окремої досить великої кімнати, можливо трапезної. У вимощенні печі знайдено шеляг Яна Казимира 1660-х років карбування. Ця монета дає нижню хронологічну межу для встановлення часу будівництва печі.

Будівництво на місці смітника кахельної печі (об'єкт 1), яка входила до складу житлової споруди, вірогідно, великих розмірів свідчить про перепланування території монастиря. Новий смітник було влаштовано після цього східніше. Його заповнення було досліджено шурфуваннями В. Д. Гупало і В. В. Ткача в стінках кар'єру (Нурало 1998, с. 223—249; Ткач 2007, с. 113). Матеріальний комплекс з нього суттєво відрізнявся від дослідженого нами об'єкта 2. Крім того смітник тут містив монети польських королів Яна Казимира та Станіслава Августа, що в цілому дозволило датувати його другою половиною XVII — першою половиною XIX ст. (Ткач 2007, с. 113). Об'єкт 1, представлений вимощенням кахельної печі, міг проіснувати до скасування монастиря. Матеріали з його демонтажного шару датуються другою половиною XVII — початком XIX ст. Об'єкти 9 і 14 були представлені ямами, в які раніше поміщалися масивні стовпи, пірамідально звужені донизу. Вони входили в систему конструкції великої наземної будівлі, виконуючи, очевидно, призначення стінних опор. Заповнення цих ям містило матеріали другої половини XVII — початку XIX ст. Не виключено, що вони становили частину будівлі, якій належала і кахельна піч, хоча повністю її планувальна структура залишилася невстановленою.

На північ від будівлі, в якій розташовувалась кахельна піч протягом другої половини XVII — першої половини XVIII ст. почергово змінили один одного об'єкт 12 та об'єкт 10. Ці два об'єкти є прикладом реконструкції

господарської споруди (погребу) монастиря при збереженні її місця розташування і розмірів. Це свідчить про те, що призначення споруди після цього не змінилося. Котлован об'єкта 12, що не мав слідів від опорних стовпів для підтримки стін і накриття, засипали. Поруч викопали котлован нової споруди, частково охопивши засипаний котлован об'єкта 12. Постала внаслідок цього споруда мала надійнішу стовпову конструкцію. Простежено сліди заміни кутових стовпів, ймовірно, в ході ремонту погребу та встановлення додаткових стовпів посередині стін. Як наслідок, споруда, залишками якої є об'єкт 10, експлуатувалась набагато триваліший час, про що свідчить зокрема характер її заповнення. Матеріали вказують, що її використання продовжувалось до початку XIX ст. і можливо сягнуло скасування монастиря. Тоді як ненадійність конструкції об'єкта 12, вірогідно, дала про себе знати невдовзі після спорудження, і його було відносно швидко засипано.

На південь від будівлі з кахельною піччю було влаштовано декілька господарських споруд (об'єкти 3—5), що служили коротким проміжком часу (наприклад, сезон чи декілька сезонів). Зокрема такі заглиблені споруди могли бути зручними для зберігання харчових запасів на зиму. Слід відмітити взаєморозташування об'єктів 3 і 4, при викопуванні яких, ймовірно, зауважувалася форма та положення попереднього.

У відкритих в розкопці 2 об'єктах 23, 30, 34, 37 виявлено керамічні комплекси, аналогічні заповненню об'єкта 2, проте вони значно менших розмірів, що, можливо, вказує на потребу у тимчасових смітневих ямах. Сюди потрапляло вугілля, побутові предмети, демонтовані конструкції кахельних печей. Припинення використання цих об'єктів припадає на час не раніше 1660-х років, про що свідчать знахідки шелягів короля Яна Казимира в об'єктах 30 та у продовженні об'єкта 34 (об'єкт 34а). Прошарок суглинку, який утворював верхній рівень об'єкта 30, не містить перепаленої глини і загалом чистий, тому можливо є залишками не використаного будівельного матеріалу. Утворення цих об'єктів потрібно пов'язувати із значними ремонтними роботами.

Об'єкти 78—80, очевидно, входили в єдину конструкцію споруди, яку швидше за все, слід розглядати як господарську яму, облаштовану для тривалого використання. Про це свідчить наявність поруч стовпових ям, які підтримували над нею накриття. Глибина і розміри стовпових ям можливо вказують на існування над цією ямою невеликої наземної споруди.

Ряд об'єктів складно ширше інтерпретувати. Об'єкти 44, 54, 58 — це стовпові ями, що

можливо входили до конструкції наземної будівлі, решта елементів якої не археологізувалися. Найпізніші матеріали з них датуються XVIII — початком XIX ст. Об'єкти 65 та 66 містили нечисленні керамічні матеріали, що можуть бути віднесені до першої половини XVII ст. Ще один об'єкт 70 містив велику кількість матеріалів, які датуються другою половиною XVII—XVIII ст. Він становив собою залишки підвалу, над яким вірогідно знаходилась наземна споруда. Дослідити вдалося лише незначну його частину.

Висновки. Відкриті археологічними розкопками споруди Підборецького монастиря дають можливість скласти уявлення про призначення та розвиток окремих елементів забудови протягом всього часу його існування. Конструктивні та планувальні особливості споруд монастиря вперше показані на прикладі досліджених об'єктів. Одержано відомості, які дозволяють відтворити пристосування поверхні острова Дубовець під житлові, господарські, утилізаційні споруди, яких потребували мешканки монастиря. Одним з головних результатів може вважатися встановлення етапів перепланування і перебудови, які суттєво позначилися як на окремих елементах забудови, так і на розвитку всього комплексу. Після 1660-х років в монастирі відбулися ґрунтовні будівельні та ремонтні роботи. Про них свідчать об'єкти із демонтажним заповненням, виявлені в розкопі 2, наявність великої кількості суглинку з будівельним матеріалом у рові старого смітника та припинення його використання. Натомість на місці утрамбованої поверхні смітника будується нова житлова будівля з кахельною піччю всередині. Ця споруда, зважаючи на розміри печі, могла слугувати новою трапезною монастиря. Поблизу неї будуються додаткові господарські споруди. Новий смітник переноситься східніше за межі цієї будівлі.

На ділянці розкопу 2, за винятком невеликої споруди, представленої об'єктами 78—80, не виявлено залишків довгострокових житлових чи господарських будівель. Це може свідчити про те, що переважну його площу займало монастирське подвір'я, на яке у другій половині XVIII — першій половині XIX ст. поширилася територія світського кладовища. Всього на ньому було досліджено 55 поховань (рис. 3). Той факт, що поховань не виявлено в межах розкопу 1, вказує на те, що у цей час тут вірогідно стояла житлова будівля із кахельною піччю (об'єкт 1), яка могла існувати до скасування монастиря. Факт перебудови окремих монастирських споруд з переходом при цьому до більш надійніших та довговічних конструкцій засвідчено на прикладі господарської споруди представленої об'єктами 10 та 12.

В цілому, проведені на острові Дубовець роботи дозволили відкрити об'єкти забудови та з'ясувати призначення ділянок східної частини території монастиря. Встановлення повнішої картини просторово-планувальної структури монастиря — завдання для майбутніх досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

Пероговский, В. 1880. Бывшие православные монастыри в г. Дубне Волынской губернии, основанные князьями Острожскими (окончание). *Волыньские епархиальные ведомости. Часть неофиц.*, 34, с. 1537-1554.

Прищепа, Б. А., Ткач, В. В. 1998. Археологічне обстеження околиць Дубна. *Археологічні відкриття в Україні 1997—1998 рр.*, с. 134-135.

Прищепа, Б. А., Ткач, В. В., Чекурков, В. С. 2007. *Звіт про археологічні розкопки у м. Дубно на Майдані Незалежності у 2005—2006 роках.* НА ІА НАН України, ф. 64, 2005—2006/104.

Прищепа, Б. А., Ткач, В. В., Чекурков, В. С. 2009. *Звіт про археологічні розкопки та розвідки в місті Дубно та його околицях в 2007 році.* Фонди Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, нд-4863.

Пшеничний, Ю., Бардецький, А., Бончковський, О. 2020. Роботи на багатопаровому поселенні Дубно — острів Дубовець. *Археологічні дослідження в Україні в 2018 р.*, с. 174-178.

Пшеничний, Ю., Бардецький, А. 2020. Розкопки в Дубні на багатопаровій пам'ятці Острів Дубовець. *Археологічні дослідження в Україні в 2019 р.*, с. 248-252.

Ткач, В. В. 2001. Археологічні дані про місто Дубно та його околиці в XIV—XVII ст. *Острогiana в Україні і Європі*, с. 233-237.

Ткач, В. 2007. Острів Дубовець та Підборецький монастир у картографічних джерелах і за даними археологічних досліджень. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*, V, с. 110-115.

Ткач, В. 2014. Археологічні знахідки з Підборецького монастиря. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*, XII, 2, с. 123-127.

Hupało, W. 1998. Wstępne badania w obrębie klasztoru Podboreckiego na Wołyniu. *Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego*, XIX, s. 233-249.

Księga... *Księga klasztoru dubieńsko-dubowieckiego [Wfielebnych] Panien Bazyliank ZSBW, praw ich funduszowych i różnych innych z różnych stron czerpanych wiadomości za przełożęstwa J. Panny Ludwiki Abramowiczowej, sporządzona roku 1810 przez Onufrego Leśniewskiego, burgrabiego grodzkiego sieradzkiego, Bogu na chwałę.* In folio stron, 169. Archiwum Narodowe w Krakowie. Archiwum Sanguszków, rkps. 1090.

REFERENCES

Perogovskii, V. 1880. Byvshie pravoslavnye monastyri v g. Dubne Volynskoi gubernii, osnovannye kniaziami Ostrozskimi (okonchanie). *Volynskie eparkhialnye vedomosti. Chast' neofitc.*, 34, s. 1537-1554.

Pryshchepa, B. A., Tkach, V. V. 1998. Arkheolohichne obstezhennia okolyts Dubna. *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 1997—1998 rr.*, s. 134-135.

Pryshchepa, B. A., Tkach, V. V., Chekurkov, V. S. 2007. *Zvit pro arkeolohichni rozkopky u m. Dubno na Maidani Nezalezhnosti u 2005—2006 rokakh*. NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 2005—2006/104.

Pryshchepa, B. A., Tkach, V. V., Chekurkov, V. S. 2009. *Zvit pro arkeolohichni rozkopky ta rozvidky v misti Dubno ta yoho okruzi v 2007 rotsi*. Fondy Derzhavnogo istoriko-kulturnoho zapovidnyka m. Dubno, nd-4863.

Pshenychnyi, Yu., Bardetskyi, A., Bonchkovskiy, O. 2020. Roboty na bahatosharovomu poselenni Dubno — ostriv Dubovets. *Arkeolohichni doslidzhennia v Ukraini v 2018 r.*, s. 174-178.

Pshenychnyi, Yu., Bardetskyi, A. 2020. Rozkopky v Dubni na bahatosharovii pam'iatsti Ostriv Dubovets. *Arkeolohichni doslidzhennia v Ukraini v 2019 r.*, s. 248-252.

Tkach, V. V. 2001. Arkeolohichni dani pro misto Dubno ta yoho okolytsi v XIV—XVII st. *Ostrohiana v Ukraini i Yevropi*, s. 233-237.

Tkach, V. 2007. Ostriv Dubovets ta Pidboretskyi monastyr u kartohrafichnykh dzherelakh i za danymy arkeolohichnykh doslidzhen. *Naukovi zapysky Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu*, V, s. 110-115.

Tkach, V. 2014. Arkeolohichni znakhidky z Pidboretskoho monastyria. *Naukovi zapysky Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu*, XII, 2, s. 123-127.

Hupała, W. 1998. Wstępne badania w obrębie klasztoru Podboreckiego na Wołyniu. *Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego*, XIX, s. 233-249.

Księga... *Księga klasztoru dubieńsko-dubowieckiego [Wielebnych] Paniń Bazyliank ZSBW, praw ich funduszowych i różnych innych z różnych stron czerpanych wiadomości za przełożenia J. Panny Ludwiki Abramowiczowej, sporządzona roku 1810 przez Onufrego Leśniewskiego, burgrabiego grodzkiego sieradzkiego, Bogu na chwałę*. In folio stron, 169. Archiwum Narodowe w Krakowie. Archiwum Sanuszków, rkps. 1090.

Y. P. Pshenychnyi, A. B. Bardeckyi

THE COMPLEX OF BUILDINGS FROM EARLY MODERN PERIOD OF PIDBORECKYI MONASTERY ON THE OSTRIV DUBOVETS NEAR DUBNO

On the territory of Pidboreckiy monastery, the complex of unknown buildings opened. They allow reconstructing some parameters of monastery buildings and give possibility to image better the planning situation of the east side of monastery territory during all time of its existing. Information about that how the part of Ostriv Dubovets had been adapted for dwelling, economic

and utilized constructions for monastery requires had got. One of the main results is that the build periods, facts of repair and replanning of monastery buildings found out. After 1660s, there were weighty construction and repair works in the monastery. The great garbage (object 2) that started used after 1600 conserved in the middle of XVII c. On this place, the new dwelling building with the large stove was build. It is possible and co-ordinate with archaeological materials that this building could existed until the end of the monastery history. Then the new economic buildings constructed near that one. The new garbage replaced on the east beyond the limits of this new building.

On the excavated area 2 no long-lasting dwelling or economic constructions were found. It may means that the monastery yard situated here. Objects 23, 30, 34, and 37 had materials identical to the complex from the garbage (object 2) in excavated area 1. However, they are much smaller, which indicate the necessary in meanwhile garbage pits. Charcoals, everyday tools, dismantled constructions of stoves were dropped here. The forming of these objects caused by repaired works after 1660s. In the second part of XVIII — first part of XIX centuries the territory of cemetery widen on this place. The 55 graves excavated here. The facts of reconstruction and repair of monastery economic buildings showed on the examples of objects 10 and 12.

Keywords: monastery, buildings, construction, object.

Одержано 15.01.2021

БАРДЕЦЬКИЙ Андрій Богданович, голова Ради, Міжрегіональна громадська наукова організація «Дубенський археологічний осередок», Дубно, Україна.

BARDETSKYI Andrii, Head of the Council, Inter-regional Public Scientific Organization «Dubno Archaeological Center», Dubno, Ukraine.
ORCID: 0000-0002-1549-7545, e-mail: bardeckyj@gmail.com.

ПШЕНИЧНИЙ Юрій Леонідович, кандидат історичних наук, завідувач відділом, Державний історико-культурний заповідник м. Дубна, Дубно, Україна.

PSHENYCHNYI Yurii, Ph. D., Head of department, State historical and culture reserve of Dubno, Dubno, Ukraine.
ORCID: 0000-0002-0030-1511, e-mail: pshenychnyi.yurii@gmail.com.